Arūnas Kalėjus,
Gintautas Rackevičius

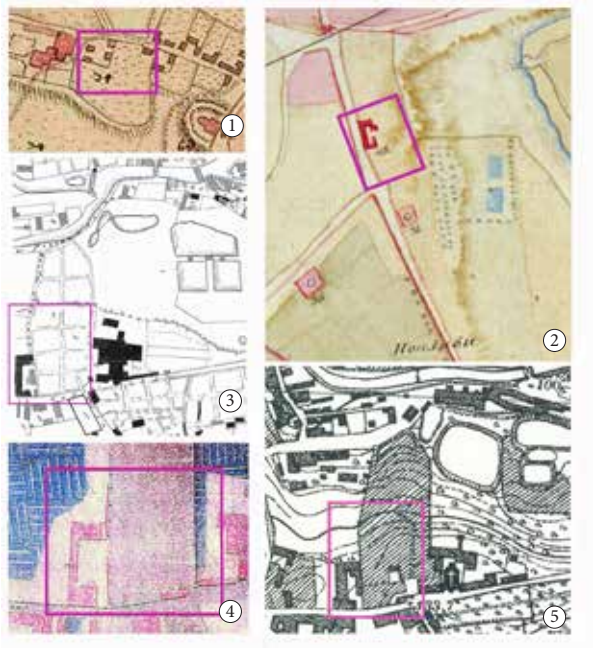
Subačiaus gatvė 20, 22

Už miesto sienos Subačiaus vartų buvusių sklypų Subačiaus g. 20, 22 XVI–XVII a. urbanizacijai trukdė natūralios gamtinės sąlygos – kalvotas reljefas, gynybiniai įtvirtinimai, gynybinis griovys prieš bastėją ir būtinas neužstatytas apšaudymo laukas. XVIII a. pradžios Vilniaus miesto plane šalia buvusių Jeronimo Vladislovo Sanguškos rūmų ir vienuolyno pastato pažymėta ir Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčia (nr. 34). Aptvertoje teritorijoje į V nuo bažnyčios pažymėti 4 mediniai pastatai (1:1 pav.). XVIII a. pabaigos Vilniaus miesto plane šalia Misionierių vienuolyno su Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčia (nr. 31), Vizitiečių vienuolyno ir Jėzaus Širdies bažnyčios (nr. 38) žymimas našlaičių prieglaudos pastatas (nr. 46), Misionierių vienuolyno sodas ir du tvenkiniai (1: 2 pav.).

1320 posesijos R pakraštyje misionieriai 1787–1791 m. iš kunigaikštienės Jadvygos Teresės Zaluskos-Oginskienės dovanotų lėšų ant Išganytojo kalvos pastatė triaukštį mūrinį „U“ raidės plano Vaikelio Jėzaus našlaičių prieglaudos pastatą. Vienas iš trijų jo korpusų P glaudėsi prie Subačiaus gatvės. Prieglauda rūpinosi gailestingosios seserys.

XIX a. pradžios Vilniaus plane prieglaudos kieme, 1320 posesijoje vaizduojami du pastatai: medinis Š korpuso ir mūrinis P korpuso priestatas. Tarp Misionierių vienuolyno ir prieglaudos vaizduojamas sodas su reguliaraus plano takeliais, nusitęsiantis iki skalbyklos (ją 1801 m. pastatė) Skalbyklos skersgatvyje. Iš V pusės sodą riboja Paslaptingasis skersgatvis (1:3 pav.).

1840 m. Vilniaus plane vaizduojamas tuomet Kūdikėlio Jėzaus prieglaudos pastatas (nr. 69) bei du mediniai pastatai jo kieme. 1845–1859 m. plane vaizduojamas prieglaudos pastatas (nr. 148), du mediniai pastatai kieme, sujungti į vieną, taip pat prieglaudos Š korpuso latrinos priestatas ir mūrinis požeminis (jo anga buvo matoma žemės paviršiuje, kalvos šlaite) nuotekų kolektorius, nutiestas nuo latrinos



1 pav. Subačiaus g. 20, 22 sklypų vieta (žymima violetiniu kontūru) Vilniaus planuose: 1 – 1723–1731 m.; 2 – 1793 m.; 3 – 1808 m.; 4 – 1845–1859 m.; 5 – 1937 m. A. Kalėjaus brėž.

Fig. 1. Location of the plots at Subačiaus St. 20, 22 (marked with a violet border) in plans of Vilnius from the year: 1 – 1723–1731; 2 – 1793; 3 – 1808; 4 – 1845–1859; 5 – 1937

rezervuaro link Vilnios upės kanalo, vienuolyno sklypą juosianti mūrinė tvora, žymima plane (1:4 pav.). XX a. teritorija keitėsi mažai (1:5 pav.). 1948 m. uždarius bažnyčią ir vienuolyną, 1952 m. juose įrengta LNM fondų saugykla, kiti pastatai atiduoti ligoninei, nugriauta prieglaudos pastato Š dalis, o centrinėje sklypo



2 pav. Tyrimų plotai: 1 – atkarpos A4 tranšėjoje 1 R profilis iš V; 2 – atkarpa A12 tranšėjoje 1 iš V; 3 – atkarpa A4 tranšėjoje 2, Š profilis iš P; 4 – grindinys G1 tranšėjos 1 atkarpoje A2 iš P; 5 – prieglaudos latrinos rezervuaras plote 1 iš viršaus (R). G. Rackevičiaus nuotr.

Fig. 2. Excavated areas: 1 – the E profile of section A4 in trench 1, as seen from the W; 2 – section A12 in trench 1, as seen from the W; 3 – the N profile of section A4 in trench 2, as seen from the S; 4 – paving G1 in section A2 of trench 1, as seen from the S; 5 – the shelter's septic tank in area 1, as seen from the above (E)

dalyje 7 dešimtmetyje pastatytas naujas ligoninės priestatas, nugriautas 2017 m. Mūrinė tvora, skyrusi vienuolyną nuo prieglaudos, irgi nugriauta. Jos pamatai ir fragmentai dar matomi Š šlaite, jau už sklypų teritorijos.

Sklypus tyrinėjo T. Poška 2008 (*ATL 2008 metais*, 2009, p. 408–410), R. Šiaulinskas 2013 (*ATL 2013 metais*, 2014, p. 380, 381), J. Stankevičiūtė 2015–2016 (*ATL 2015 metais*, 2016, p. 353–364; *ATL 2017 metais*, 2018, p. 449–455), V. Veževičienė 2017 m. (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 492–495). 2019 m. sklypuose ir Subačiaus gatvės važiuojamoje dalyje žvalgytas 924,45 m^2 plotas, detaliai ištirtas 93,75 m^2 plotas, aptiktas 1,9 m storio XVI–XX a. kultūrinis sluoksnis (2 pav.). Tyrimų metu surasta 60 ypačiųjų radinių, tarp jų 34 XVI a. pabaigos – XX a. vidurio monetos, taip pat 366 XV–XVIII a. radiniai (3 pav.).

Ankstyviausią Misionierių vienuolyno aplinkos apgyvendinimą liudija 2,5 m^2 plote tranšėjos 2 atkarpoje A11 virš įžemio išlikęs XVI a. sluoksnis. Jame rasta XV a. puodų bangele puoštais peteliais ir XVI a. puodynių, kurių

3 pav. XV–XX a. radiniai: 1–2 – puodų fragmentai; 3 – dubens fragmentas; 4 – Lenkijos karalystės Žygimanto Vazos 3 grašių 1597 m. moneta; 5 – trikojės keptuvės fragmentas; 6–8 – koklių fragmentai; 9 – lėkštės fragmentas; 10 – Rusijos imperijos Aleksandro II 1860 m. 2 kapeikų moneta; 11 – peilis; 12 – Vokietijos Trečiojo Reicho 1942 m. 10 reichspfenigių moneta. A. Kaminskaitės (1–3, 5–9, 11), L. Kajotos (4, 10, 12) nuotr.

Fig. 3. 15th–20th-century finds: 1–2 – pot fragments; 3 – a bowl fragment; 4 – Kingdom of Poland Sigismund III Vasa 3 groats 1597; 5 – a 3 legged pan fragment; 6–8 – stove tile fragments; 9 – a plate fragment; 10 – Russian Empire Alexander II 1860 2 kopecks; 11 – a knife; 12 – German Third Reich 1942 10 Reichspfennig



vidus dengtas tamsiai žalios spalvos glazūra, fragmentų (3:1 pav.). Pavienių XV a. puodų ryškiai profiliuotu kakleliu, bangele puoštais peteliais rasta tranšėjos 1 atkarpos A4 tyrimų metu XVII a. sluoksnyje, tiriant atkarpą A3, XVIII a. (iki 1787 m.) sluoksnyje ir XX a. II pusės dujotiekio tranšėjoje po dabartinės Subačiaus gatvės danga. Čia rasta ir XV a. pabaigos – XVI a. pradžios nepadengto glazūra ąsočio gludintu paviršiumi fragmentų.

Nesuardyti XVI–XX a. kultūrinio sluoksnio horizontai 2,5 m^2 plote tirti tranšėjos 2 atkarpoje A11 (2 m storio), 1,7–1,9 m storio XVI(?) – XX a. horizontai 4,5 m^2 plote – atkarpoje A5. XVII–XX a. 1,8 m storio kultūrinio sluoksnio horizontai 4 m^2 plote tirti tranšėjos 1 atkarpoje A3 ir 1,9 m storio 3,75 m^2 plote – tranšėjos 1 atkarpoje A4. Po XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios grindiniu tranšėjos 1 atkarpos A2 4 m^2 plote išlikęs XVII a. sluoksnis. Tranšėjoje 2 po Subačiaus gatvės dangomis jos Š profilyje ir 2 m ilgio, 1,6 m storio tranšėjos 2 atkarpos A12 R profilyje fiksuoti 17,2 m ilgio, 1,1–2 m storio nesuardytų sluoksnių XVI(?)–XX a. horizontai.

Tranšėjos 1 atkarpų A3–A5, A7, A11, A12, A14, A16 plote 1 tirti XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios (1787–1818 m.) Vaikelio Jėzaus prieglaudos Š korpuso, latrinos priestato ir Misionierių vienuolyno sodo tvoros pamatai. Tranšėjos 1 atkarpose A3–A5 atidengti gelsvos ir rausvos molio masės 28–30x12–16x6–8 cm dydžio plytų ir lauko akmenų, rištų šviesiai pilkos spalvos kalkių skiediniu, prieglaudos Š korpuso rūsių pamatai, kai kurių vidinėje pusėje palikti taip vadinamieji štrabai – statmenos sienos prijungimui.

Ploto 1 tyrimų metu atidengtas šio prieglaudos korpuso priestato požeminėje dalyje išlikęs nuotekų rezervuaras. Jo P dalies patalpos ištirtos 2016 m. (2 pav.). Priestato sienų pamatų mūrams naudotos panašios į Š korpuso statybos medžiagas, tačiau čia naudota daugiau vadinamųjų „plonųjų“ 20–24x10x4–5 cm dydžio plytų. Rezervuaro dugne atidengtas akmenų grindinys su nuolydžiu į Š pusę. Jo centrinėje dalyje iš didesnių akmenų suformuotas vandens latakas. Rezervuaro Š sienoje matomos dvi arkos, pro kurias nuotekos kolektoriumi tekėjo link Vilnios kanalo.

Tiriant tranšėjos 1 atkarpą A7, atidengtas buvusio vienuolyno tvoros pamato fragmentas. Pamatas mūrytas iš gelsvos ir rausvos molio masės, 32–33x17x6 cm dydžio plytų, rištų šviesiai pilkos spalvos kalkių skiediniu. Jis daugiau nei 5,5 m ilgio, 90 cm pločio. Didžioji arkinės konstrukcijos vienuolyno tvoros dalis tirta 2016 m.

Tranšėjos 1 atkarpoje A2, 10 m ilgio, 2 m pločio atkarpoje ties H_{abs} 128,75–128,95 m altitudėmis fiksuotas XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios akmenų grindinio fragmentas (2:4 pav.). Tai pirmasis grįstas paviršius, suformuotas prieglaudos V pusėje, kiek aukščiau matomas prieglaudos V sienos pamato išplatėjimas. V sienos mūre naudotos plonosios plytos, o tinkuotas paviršius prasideda tik aukščiau buvusio (neišlikusio) XIX a. II pusės paviršiaus.

Misionierių vienuolyno kieme, tranšėjos 3 atkarpos A3 R profilyje fiksuoti 10 m ilgio, 2 m storio santykinai mažiau XX a. suardyti kultūrinio sluoksnio horizontai ir spėjamos XVIII a. pabaigos – XIX a. I pusės krosnies K1 fragmentai. Tranšėjos 1 atkarpose A2 ir 3 tirti XIX a. II pusės (XX a. pradžios?) prieglaudos ŠV priestato pamatai. Priestatas pažymėtas 1928 m. prieglaudos sklypo plane ir matomas apie 1932 m. fotografijoje. Priestato pamatai mūryti iš tašytų ir netašytų 10–30 cm dydžio akmenų, rištų šviesiai pilkos spalvos kalkių skiediniu.

Tranšėjos 1 atkarpoje A7 tirti XX a. 4 dešimtmečio (1932–1938 m.) medinio namo ir

jo P priestato pamatai, priglausti prie vienuolyno sodo tvoros. Daugiau nei 3,7 m ilgio, 60 cm pločio pamatas mūrytas iš gelsvos ir rausvos molio masės 32–35x16–17x6 cm dydžio plytų, rištų šviesiai pilkos spalvos kalkių skiediniu. Tranšėjos 1 atkarpose A12–A17 tirti XX a. 4 dešimtmečio (1932–1938 m.) tvoros ir antro aukšto terasos kolonų pamatai, priglausti prie Vaikelio Jėzaus prieglaudos pastato. Kolonos pamatas lietas naudojant medinius klojinius, įvairaus dydžio akmenis ir betoną, viršutinėje centrinėje jos dalyje išlikusi 50x50 cm dydžio gelžbetoninės kolonos apatinė dalis su geležinės armatūros strypais. Antras tokio paties dydžio kolonos pamatas rastas tiriant tranšėjos atkarpą A1 XX a. II pusės duobėje.

XVII–XVIII a. sluoksniuose rasta to meto būdingos buitinės keramikos, plokštinių krosnių koklių, padengtų žalios arba baltos ir mėlynos spalvos glazūra, puoštų tęstiniu gvazdikų, augaliniu ornamentu, fragmentų, pavienių dubeninių koklių keturkampe anga fragmentų. Seniausia Zigmanto Vazos 3 grašių moneta (3:4 pav.) surasta viename sluoksnyje su Vokietijos 1942 m. pfenigiu. Tą patį galima pasakyti apie kitas XVII–XIX a. monetas, kurios rastos XX a. supiltinio pobūdžio sluoksniuose. Subačiaus gatvės sklypų 20, 22 V, Š ir R pakraščiuose ir Subačiaus gatvės važiuojamoje dalyje vertingas kultūrinis sluoksnis sunaikintas XX a. statybų ir tiesiant požeminius inžinerinius tinklus.

Subačiaus St. 20, 22

The development of the plots at Subačiaus St. 20, 22 during the 18th–20th centuries is well reflected in the plans of the city of Vilnius (Fig. 1) and in written sources. In 2019, 924.45 m^2 were surveyed and 93.75 m^2 excavated on these plots and in the carriageway of Subačiaus Street. The investigation yielded 60 small finds, including 34 late 16th – mid-20th-century coins, and 366 15th–18th-century finds (Fig. 3). Stone-paved surfaces from the late 18th – early 20th century and the mid-20th century as well as fragments of late 18th – early 19th century (1787–1818), second half of the 19th century (early 20th century?) (1855–1928), and 1930s (1932–1938) masonry structures were discovered (Fig. 2). At many places the valuable cultural layer had been destroyed through construction work and the laying of underground utility networks in the 20th century. Undisturbed valuable 16th–18th-century layers survived only in the NW (inner courtyard of the shelter) and SE (under the paving of Subačiaus Street) parts of the territory.

Algirdas Kalinauskas,
Ignas Sadauskas

Reformatų skveras

2019 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais KPIP atliko detaliuosius tyrimus Reformatų skvero teritorijoje Vilniuje, kurioje vykdyti Reformatų sodo ir atkūrimo projekto darbai. 1582 m. Eustachijus Valavičius sklypą aptariamoje vietovėje padovanojo evangelikų reformatų špitolei ir kapinėms. 1625–1626 m. sinodo sąskaitose minima, kad statoma kapinių tvora turi būti ne žemesnė nei 3 sieksniai. Dėl nesutarimų su katalikais 1640 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislovas Vaza pasirašė dekretą, kuriuo evangelikai reformatai buvo iškelti už Vilniaus miesto sienos ribų. Anksčiau dovanotame sklype jie įkūrė savo kapines bei iki 1651 m. pastatė pirmąją medinę bažnytėlę. Per karą su Maskva ji sudegė, kaip ir kiti teritorijos pastatai. 1668 m. teismo komisija konstatavo, kad reformatų valdos pastatai visiškai sugriauti. 1672 m. reformatų valdos gerokai